

УДК 371.2:378

ІНФРАСТРУКТУРА ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА ЛІЦЕЮ

В. М. Алфімов

В статті проаналізовано комплекс умов функціонування інфраструктури освітньо-культурного середовища ліцею. Особлива увага приділена таким умовам, що сприяють формуванню активної життєвої, професійної і громадянської позиції у старшокласників, як майбутніх студентів. Серед них традиції ліцею і вищого навчального закладу, організація взаємодії вчителів і викладачів ВНЗ, утворення специфічної внутрішньої атмосфери, «духу» ліцею як профільної школи, що готує майбутніх науковців. Також звертається увага на таку умову, що представлена в наскрізній моделі, яка включає в себе такі складові громадянської освіти і виховання: дисциплінарну (викладання громадянської освіти як окремого навчального курсу (соціальної дисципліни); тематичну (реалізація змісту та завдань громадянської освіти і виховання через окремі теми дисциплін гуманітарної підготовки, природничо-наукової і професійної підготовки); міждисциплінарну (реалізація громадянсько-навчальних елементів змісту дисциплін усіх видів професійної підготовки, коли здійснюється відпрацювання саме навичок реалізації громадянської позиції); позааудиторну (здійснення громадянської освіти і виховання у позааудиторний час, у тому числі в процесі участі в студентському самоврядуванні); інституційну (демократизація стилю життя факультету університету, впровадження моделей управління та самоуправління на демократичних засадах).

Підкреслюється, що створенню інфраструктури демократичного освітньо-культурного середовища сприяє управління за проектними моделями, що дозволяє керівнику перейти до регулятивного спонукання, цілеспрямованої мотивації у діяльності педагогічного колективу, забезпечити умови для самовизначення й саморозвитку кожного його члена. Проектне моделювання полягає у розробці комплексних цільових програм на засадах педагогіки співуправління, співтворчості, толерантності, що сприяє вихованню в старшокласника почуття власної гідності.

Ключові слова: ліцей, освітньо-культурне середовище, складові громадянської освіти і виховання, інфраструктура освітньо-культурного середовища ліцею, умови ефективної інфраструктури освітньо-культурного середовища ліцею, управління за проектними моделями.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Аналіз науково-педагогічної, методичної літератури та освітньої практики показав, що в нових вимогах сьогодення відбувається пошук ефективних шляхів становлення особистості старшокласників як майбутніх студентів. Одним із таких шляхів є створення сучасної інфраструктури освітньо-культурного середовища ліцею. Саме ліцей як профільна школа покликаний здійснювати науково-практичну підготовку старшокласників, формувати в них дослідницькі вміння, виховуючи якості, притаманні науковій інтелігенції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблемам створення і функціонування сучасного українського ліцею присвячено чимало досліджень. Вчені відмічають, що їх створенню сприяв багатий досвід роботи спеціалізованих шкіл, широкі мережі різноманітних факультативів, шкільних наукових товариств, Малої академії наук, позашкільних закладів – станцій юних техніків, туристів, натуралістів тощо. Також підкреслюється, що педагогічна парадигма, яку взяли за основу ліцеї, була спрямована на створення умов для самореалізації особистості в різних видах діяльності, оцінку цих навчально-виховних закладів за кінцевим результатом. Іншими словами, на сьогодні здійснено чимало досліджень, які розкривають роль і місце ліцеїв в системі сучасної освіти України.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Не дивлячись на численні наукові розвідки щодо функціонування ліцеїв, проблема інфраструктури його освітньо-культурного середовища не знайшла свого цілісного розкриття.

Метою статті виступає аналіз інфраструктури освітньо-культурного середовища ліцею.

Виклад основного матеріалу дослідження. Модернізація освіти в Україні в контексті загальноєвропейських та світових трансформацій зумовлює необхідність інноваційного розвитку усіх освітніх ланок і, передусім, старшої школи. Це викликано тим, що глобалізаційні та інтеграційні процеси, розширення ринків праці та розвиток новітніх технологій висувають перед випускниками загальноосвітніх шкіл усіх країн, у тому числі й України, більш високі вимоги до особистісного розвитку, сформованості компетентнісних характеристик та високого рівня культури. Профілізація старшої школи, в цьому контексті, розглядається як

потужний інструмент реалізації професійних інтересів старшокласників та їхніх перспектив на майбутнє, створення власної освітньої траєкторії.

Серед типів профільної школи останні майже тридцять років в системі України чинне місце займають ліцеї. Їх завдання полягають у здійсненні науково-практичної підготовки старшокласників, формування у них готовності до навчання у вищих навчальних закладах, виховання якостей, притаманних науковій інтелігенції. В цьому контексті особливого значення набуває аналіз сучасної інфраструктури освітньо-культурного середовища ліцею, під якою розуміється комплекс взаємопов'язаних структур або об'єктів, що складають і забезпечують основу функціонування ліцею як педагогічної системи.

Ефективною умовою розбудови такого середовища й формування активної життєвої, громадянської позиції у старшокласників, як майбутніх студентів, виступають традиції профільної школи і вищого навчального закладу, коли приймається за мету розвиток потенційних творчих можливостей кожного суб'єкта взаємодії вчителя, викладача вищого навчального закладу, старшокласника, що налаштований вчитися у вищому навчальному закладі, створення можливостей для їх самореалізації у навчально-пізнавальному процесі, утворення специфічної внутрішньої атмосфери, «духу» профільної школи. Тут визначаються ідеї та цінності інтелектуального, особистісного розвитку, умови дотримання партнерства, взаємодопомоги між старшокласниками, між ними й студентами, між старшокласниками та педагогами, між педагогами й адміністрацією, між педагогами, адміністрацією та батьками, напрямки забезпечення позитивного прийняття кожної особистості, яка навчається і працює у профільній школі, форми взаємодії з нею, накопичення традицій ліцею і вищого навчального закладу, їх позитивного іміджу, у цілому формування активного, свідомого громадянина України (Нікітіна, 2006, с. 164-166)

У педагогічній літературі складається розуміння місії і іміджу не тільки профільної школи, а й вищого навчального закладу, що може позитивно вплинути на розвиток цих закладів: наявність обґрунтованої місії, формування позитивного іміджу, стратегічного плану розвитку, підпорядкованість поточних планів реалізації стратегій розвитку цих навчальних закладів. Тому в наступності профільної школи і вищого навчального закладу щодо зв'язку профілів школи та відповідних факультетів, необхідно виділення механізмів забезпечення місії, формування іміджу, реалізація поточних планів стратегій розвитку профілів і факультетів.

Наступна умова – це цілісні моделі формування громадянської позиції ліцеїстів і студентів: предметно-тематична (історія України, всесвітня

історія, правознавство, громадянська освіта), міжпредметна (сукупність прийомів і методів, що дозволяють говорити на мові цінностей громадянської демократії). Наприклад, робота дебатного клубу у обговоренні проблемних тем, які є в сучасній державі, проектна модель громадянської освіти (підвищується значення організації науково-дослідної роботи старшокласників); інструментальна модель (формування практичних вмінь і навичок, що необхідні активному громадянину демократичного суспільства, шляхом технологій активного і інтерактивного навчання, що зумовлюють можливості взаємодії, взаєморозуміння, формують здібності критично мислити, критично використовувати інформацію (Іванченко, 2006, с. 146-150).

Наведені вище умови забезпечують підготовку старшокласників профільної школи – майбутніх студентів до активної участі в демократичних процесах суспільства, виявлення стійкої громадянської позиції.

У педагогічній літературі висвітлюються також провідні умови формування громадянської позиції студентської молоді. Громадянське виховання розглядається як соціально-педагогічне явище у різних аспектах: соціальному (виявлення комплексу громадянських цінностей, що необхідно передати майбутньому фахівцю для формування його громадянської позиції); методичному (виявлення шляхів прилучення студентів до громадянських цінностей у процесі професійної підготовки); професійному (створення теоретично можливої моделі майбутнього фахівця, спроможного мати та проявляти громадянську позицію у професійній діяльності); процесуальному тощо (Чернишова, 2008, с. 181).

Шляхи вирішення проблеми представлені в наскрізній моделі, яка включає в себе такі складові громадянської освіти і виховання: дисциплінарну (викладання громадянської освіти як окремого навчального курсу (соціальної дисципліни); тематичну (реалізація змісту та завдань громадянської освіти і виховання через окремі теми дисциплін гуманітарної підготовки, природничо-наукової і професійної підготовки); міждисциплінарну (реалізація громадянських елементів змісту дисциплін усіх видів професійної підготовки, коли здійснюється відпрацювання саме навичок реалізації громадянської позиції); позааудиторну (здійснення громадянської освіти і виховання у позааудиторний час, у тому числі в процесі участі в студентському самоврядуванні); інституційну (демократизація стилю життя факультету університету, впровадження моделей управління та самоуправління на демократичних засадах) (Чернишова, 2008, с. 182).

Великі можливості такої підготовки має учнівське та студентське самоврядування. Проблеми самоврядування у закладах освіти набули

значної ваги в період становлення української держави, але воно потребує подальшого розвитку і збагачення новітніми демократичними ідеями: перехід до ринкової економіки, демократизація освітньої галузі потребує розгляду студентства як партнера; молодь є найменш консервативним за своїми ціннісними орієнтаціями прошарком населення і найбільш чутливо реагує на соціальні зміни; студентське самоврядування є важливим фактором розвитку і модернізації суспільства, виявлення потенційних лідерів, вироблення у них навичок управлінської та організаторської роботи з колективом, формування майбутньої еліти нації; опора на ініціативу, активну життєву позицію, європейські ціннісні орієнтації студентства є реальним показником цивілізованості суспільства, утвердження в ньому демократичних начал. Аналіз розвитку ідеї громадянського виховання показав, що в будь-якому прояві воно пов'язане з цільовою спрямованістю у профільній школі і вищому навчальному закладі на формування позитивних відношень молоді до держави, її політики, до оточуючого середовища, а також на свідоме ставлення до свого положення і ролі в суспільстві. Тому необхідно стимулювати діяльність студентського самоврядування щодо формування навичок участі у громадянському житті.

Наступною умовою виховання громадянської позиції ліцеїстів і студентів є запровадження технологій спільної управлінської діяльності керівників та педагогічного колективу: технологія консенсусу (коли вироблене рішення влаштовує всіх учасників його обговорення); технологія делегування повноважень (коли межі повноважень визначаються спільно керівником та педагогічним колективом); вчитель розглядається як суб'єкт управління, має право на вільний вибір засобів досягнення зазначених цілей, на індивідуальний стиль діяльності та творчий підхід до роботи, що залучає його до управління власною діяльністю; контроль над діяльністю конкретного вчителя замінено процедурою моніторингу діяльності вчителя, який опрацьовує і впроваджує в навчально-пізнавальний процес інноваційні технології (проектне навчання, колективні творчі справи, інтерактивне навчання, диференційоване й проблемне навчання, модульне навчання, групове навчання тощо).

Управлінська діяльність може бути опосередкованою через ієрархію взаємодіючих структурних складових у профільній школі і вищому навчальному закладі: директор заступники директора – вихователі (класні керівники, куратори) – керівники творчих груп – учителі – учні; ректор – проректори – тьютори – декани – завідувачі кафедр – викладачі – студенти (Кожевников, 2007, с. 73).

Отже важливого значення в управлінні сучасною профільною школою набуває відсутність шаблонів, штампів, прагнення до новизни, творчого

пошуку. Крім того, педагогічний колектив профільної школи, на нашу думку, повинен визначитися як науково-педагогічний, який постійно працює в режимі науково-пошукової та дослідницької діяльності. Це створює режим системного інноваційного розвитку. Кожен учитель визначає для себе науково-дослідницьку проблему, яка є складовою загальної проблеми профільної школи.

Отже, компетенція вчителя і викладача профільної школи стає запорукою високого рівня професіоналізму й педагогічної майстерності за умови цілеспрямованості та активності його особистості, самостійності педагогічного мислення, реалізації запланованої програми професійно-педагогічної дії. Особливе значення має при цьому мотивація педагогічної діяльності і професійної самоосвіти, самовдосконалення. Саме індивідуальність педагога характеризує систему його роботи, оригінальність та ефективність, умотивованість, наявність власної концепції діяльності, нестандартного підходу до вирішення педагогічних завдань, неповторного стилю спілкування. Керівництво пошуково-дослідницькою роботою учнів стимулює самовдосконалення вчителя в галузі педагогічної психології, дидактики, загальної і конкретних методик.

Створенню інфраструктури демократичного культурного освітньо-виховного середовища сприяє також управління за проектними моделями, що дозволяє керівнику перейти до регулятивного спонукання, цілеспрямованої мотивації у діяльності педагогічного колективу, забезпечити умови для самовизначення й саморозвитку. Проектне моделювання полягає у розробці комплексних цільових програм на засадах педагогіки співуправління, співтворчості, толерантності, що сприяє вихованню в старшокласника почуття власної гідності. Педагогічні зусилля спрямовані на створення ситуації успіху для кожного учасника педагогічного процесу, на те, щоб виробити у кожного віру у свої сили, активну громадянську позицію.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, інфраструктура освітньо-культурного середовища ліцею охоплює чимало факторів, умов і шляхів їх реалізації. Головне для розуміння інфраструктури ліцею – це забезпечення такого погляду на неї, який дозволяє впевнитися у їх всебічності, комплексності. При цьому слід пам'ятати, що ефективний ліцей – це такий заклад, який найтіснішим чином пов'язаний із вищим навчальним закладом, що виступає замовником на підготовку майбутніх студентів і який створює умови для виховання майбутньої наукової інтелігенції, майбутніх вчених. В той же час вектор подальшого дослідження інфраструктури освітньо-культурного середовища ліцею має бути спрямований на аналіз взаємодії ліцею із виробництвом,

установами культури, медичними та іншими закладами, бо ліцей – це профільна школа, заклад активної професійної орієнтації.

Література

1. Нікітіна Н. Педагогічний ліцей – освітньо-виховне середовище для формування громадянської позиції. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : наук.-метод. зб. Слов'янськ, 2006. С. 164–169.
2. Іванченко Н. М. Формування громадянської компетентності учнів ліцеїв. Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. праць. Київ–Запоріжжя, 2006. С. 146–150.
3. Чернишова К. Г. Про технологію управління громадянським вихованням студентів у навчально-виховному процесі. *Проблеми управління освітою і навчальними закладами* : зб. наук. праць. Донецьк, 2008. С. 181–182.
4. Кожевников В. М. Проблеми управління керівників загальноосвітньої школи і вищого навчального закладу. *Проблеми управління освітою і навчальними закладами* : зб. наук. праць. Донецьк, 2007. С. 73–76.

References

1. Nikitina, N. (2006). Pedagogichnyi litsei – osvitno – vykhovne seredovishche dlia formuvannia hromadianskoi pozytsii. [Pedagogical lyceum - the educational-upbringing environment for civic position]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu* : nauk.-metod. zb. Slov'iansk, 164–169 (ukr).
2. Ivanchenko, N. M. (2006). Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti uchniv litseiv [Formation of civil competence of pupils of lyceum]. *Pedahohika i psykholohiia formuvannia tvorchoi osobystosti: problemy i poshuky* : zb. nauk. prats. Kyiv–Zaporizhzhia, 146–150 (ukr).
3. Chernyshova, K. H. (2008). Pro tekhnolohiiu upravlinnia hromadianskym vykhovanniam studentiv u navchalno-vykhovnomu protsesi [About technology of management of civil education of students in educational and upbringing process]. *Problemy upravlinnia osvitoiu i navchalnymy zakladamy*: zb. nauk. prats. Donetsk, 181–182 (ukr).
4. Kozhevnykov, V. M. (2007). Problemy upravlinnia kerivnykiv zahalnoosvitnoi shkoly i vyshchoho navchalnoho zakladu. [Problems of management of heads of a comprehensive school and a higher educational institution]. *Problemy upravlinnia osvitoiu i navchalnymy zakladamy* : zb. nauk. prats. Donetsk, 73–76 (ukr).

ИНФРАСТРУКТУРА ОБРАЗОВАТЕЛЬНО-КУЛЬТУРНОЙ СРЕДЫ ЛИЦЕЯ

В. Н. Алфимов

В статье проанализирован комплекс условий функционирования инфраструктуры образовательно-культурной среды лицея. Особое внимание уделено таким условиям, которые способствуют формированию активной

жизненной, профессиональной и гражданской позиции у старшеклассников как будущих студентов.

Среди них: традиции лицея и высшего учебного заведения – организация взаимодействия учителей и преподавателей вузов и создание специфической внутренней атмосферы «духа» лицея как профильной школы, которая подготавливает будущих ученых.

Также обращается внимание на составляющие сквозной модели гражданского образования и воспитания: дисциплинарную (преподавание гражданского образования как отдельного учебного курса (общественной дисциплины); тематическую (реализация содержания и задач гражданского образования и воспитания через отдельные темы дисциплин гуманитарной подготовки, естественнонаучной и профессиональной подготовки); междисциплинарную (реализация общественно-значимых элементов содержания дисциплин всех видов профессиональной подготовки, когда осуществляется отработка навыков реализации гражданской позиции); внеаудиторную (осуществление гражданского образования и воспитания во внеаудиторное время, в том числе, в процессе участия в студенческом самоуправлении); институционную (демократизация стиля жизни факультета университета, внедрения моделей управления и самоуправления на демократических основаниях).

Подчеркивается, что созданию инфраструктуры демократической образовательно-культурной среды лицея способствует управление проектными моделями, что позволяет руководителю перейти от регулятивного побуждения к целенаправленной мотивации деятельности педагогического коллектива, обеспечить условия для самоопределения и саморазвития каждого его члена. Проектное моделирование состоит в разработке комплексных целевых программ на основе педагогики самоуправления, творчества, толерантности, что способствует воспитанию у старшеклассника чувства собственного достоинства.

Ключевые слова: лицей, образовательно-культурная среда, инфраструктура образовательно-культурной среды лицея, условия эффективной инфраструктуры образовательно-культурной среды лицея, компоненты гражданского образования и воспитания, управление проектными моделями.

INFRASTRUCTURE OF THE EDUCATIONAL-CULTURAL ENVIRONMENT OF LYCEUM

V. M. Alfimov

Complex of conditions of functioning of the infrastructure of the educational-cultural environment of lyceum is analyzed in the article. Special attention is given to such conditions which contribute the formation of active vital, professional and civic position at senior pupils, as future students.

Among them the following ones are distinguished: traditions of lyceum and higher educational institution – the organization of interaction of teachers and teachers of high schools and creation of specific internal atmosphere of «spirit» of lyceum as a profession-oriented school which prepares future scientists.

Attention is also paid to the components of the model of the civil education and upbringing, such as: disciplinary (civic education teaching as a separate training course (social subjects); thematic (realization of the content and task of civil education and upbringing through separate themes of disciplines of humanitarian training, natural scientific and vocational training); interdisciplinary (realization of socially significant elements of the contents of disciplines of all kinds of vocational training when skills training of realization of a civic position is carried out); extracurricular (realization of civil education and upbringing during extracurricular time, including, in the process of participation in student's self-management); and institutional (democratization of life style of faculty of university, introduction models of management and self-management on the democratic bases).

It is underlined that creation of an infrastructure of the democratic educational-cultural environment of lyceum is promoted by management of project models that allows the head to pass from regulatory incitement to purposeful motivation of activity of pedagogical staff, to provide conditions for self-determination and self-development of each of members. Project modelling is to develop a complex target programs on the basis of the pedagogy of co-management, co-creation, tolerance that promotes education of self-respect at senior pupil.

Key words: *Lyceum, educational-cultural environment, components of civic education and upbringing, infrastructure of the educational-cultural environment of lyceum, conditions of effective infrastructure of the educational-cultural environment of lyceum, management of project models.*

Алфімов Валентин Миколайович – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна). E-mail: Alfimov_val@meta.ua

Alfimov Valentyn Mukolajovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of Department of Pedagogy of Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine). E-mail: Alfimov_val@meta.ua